

Skaidrīte Kalvāne

PAR DAŽĀM DRUKAS AIZLIEGUMA LAIKA BURTNĪCĀM

Raksts ir veltīts maz zināmām drukas aizlieguma laika rokraksta burtnīcām un to autoriem. Veitulu Jezups ir izdienējis zaldāts no Balvu puses Kaņepīnes – zemnieks un galdnieks, kurš pārraksta reliģiska satura dziesmas. Benedikts Višņevskis ir Atašienes puses zemnieks, latgaliešu garīgajā literatūrā līdz šim neakcentēta žanra – t. s. debesu grāmatas vai debesu vēstules – pārrakstītājs. Aktualizēti arī cjoicis Anis, pilnā vārdā Annas Laizānes, Taunagas muižas rēķinu grāmatas ieraksti. Dažādiem nolūkiem rakstītie teksti atdzīvojas, kad izdodas ielūkoties rakstītāju dzīvesstāstos.

Rokraksta burtnīcas ir liecība tautas pietātei pret rakstīto vārdu, arī daudzveidīgai rokraksta literatūras funkcionēšanai laikā, kad pastāvēja latīņu burtu drukas aizliegums.

Atslēgas vārdi: Jezups Veituls, cjoce Ane, Benedikts Višņevskis, drukas aizliegums, zemnieku rokraksta literatūra.

ON SOME JOURNALS WRITTEN DURING THE LATIN PRESS BAN

The work of gathering information about writers and rewriters started soon after the abolition of Latin press ban in 1904, especially actively participating in the process on the 40th and the 50th anniversary. During the 80s of the 20th century a bibliographer and specialist in literature Aleksejs Apīnis named the writers of Press ban time the farmers' Prometheus.

From about 20 currently known rewriters the life and creative work of Andrivs Jūrdžs have been revealed most exhaustively. Many Prometheus are known only by their name, but not the text, that they had recorded. The problematic issue is also the question of how not to mistake the author (a text writer) with the text owner.

The aim of the article is to have a closer look at some of the manuscripts, which have been so far kept in private collections and seen as an integral part of family history. The authors of these works are known, so the list of the writers of Latin print ban time will be complemented.

In some 20-page notebook a former soldier Jezups Veituls (1845–?) in 1878 recorded two fasting period and two Christmas time songs. The song of 74 verses “Dzismie ap muku kunga Jezu Chrysta” seems as a summary of several Fasting songs, united by a refrain “Atey Jesu, Atey Jesu, Atej Jesu O! prica./ Miļoju tiewi sirds wysa”. The song tells about Saviour's pathway of pain. The second song – “Pazamud cytwaks” – calls for a return to God. Both songs have failed to find

originals. Scientists have managed to find the origin of Christmas songs – “Pasokat mili Ganini” and “Pestitoys dzyma”. The first one is the translation of some variant of the Polish song “Powiedzcie, pasterze mili” (from the book “Symfonie anielskie” (“Symphony of Angels”), 1631), the other one is the translation from Polish “Mesjasz przyszedł na świat prawdziwy” (“W Kanie Galilejskiej”), which was read the first time in Latgalian in the book “Eysas lyugszonas un dzismies” (1824). It is one of the few spiritual songs, that were sung at Latgalian weddings.

The author of the article finds it essential to search for originals of spiritual songs, because their absence would allow writers to think about the poet’s talent and would enable to see some creative sparkle. Texts are compared with Andriivs Jūrdžs’ recorded works. We would like to believe, that there was an edition of spiritual songs translated under the guidance of some clergyman or organist. References can be found in the Polish Catholic press in the 80s of the 19th century. But it should be inspected separately.

Veitulu Jezups, who was 33 years old, when he was recording songs, was a farmer and a skilled carpenter. He graduated from folk school, where it was not taught to read and write in Latvian (Latgalian). What made him write? Was it salary for the recorded text, the lack of songs, or maybe it was still wish for self-actualization? The writer’s great-grandson Ivars Vītols has carried out a valuable research on his family, which will be replenished with a proud of great-grandfather’s belonging to the unique recorder’s circuit of Latin Press Ban time.

One of the first known women transcribers during the Latin Press Ban was Anna Laizāne (1873–1958), who acquired the literacy at home. She was a colorful personality, in Taunagas Manor bill book next to a variety of medical prescriptions and incantations suitable for healing, she transcribed so-called heavenly book – with the registration of unfortunate 42 days and divine instructions.

The witness of people’s faith in living with superstition is the book written on canvas by the farmer Benedikts Višņevskis (1871–1943), who lived in Atašiene. Heavenly letter transcribed in 1903 (shortly before the abolition of the press ban) revealing many promises and also threats shows the time, when faith is suppressed and books are banned, but superstition replaces enlightenment. But the recorders daring to get into the unknown world through print signs and incomprehensible expressions of rewritable sources must be accordingly evaluated. A small cloth book has been used as an amulet, so it is a value for another Višņevskis family. The work transcribed by B. Višņevskis is the evidence of the existence of hitherto unmentioned heavenly books or genre of letters in Latgalian spiritual literature.

The works of Press Ban time can also be found today – 110 years after the abolition of the ban, but still there are many, including still unknown and undiscovered written evidences of the life of people at the end of the 19th century – at the beginning of the 20th century.

Keywords: Jezups Veituls, cjoce Ane, Benedikts Višņevskis, the Latin press ban, Latgalian hand-written literature.

Latgalē latīņu drukas aizlieguma laikā ir darbojušies daudzi rakstītāji. 20. gs. 20.–30. gados latgaliešu presē blakus Andriva Jūrdža vārdam tiek minēts pirmā grāmatu pārrakstītāja Vincenta Leikas (Leiko)¹ vārds. Viņam seko Juoņs Seiļš, Fraņcs Šķesters, Benedikts Salinīks, Staņislavs Purmalīts u. c. Saistošs ir Ontona Rupaiņa raksts „Tautas rakstnīki un grōmotu pōrraksteitōji drukas aizlīguma laikā”, kurā līdzās jau zināmajiem uzvārdiem ir ietverts stāstījums par atsevišķiem A. Jūrdža un Pītera Miglinīka darbiem (Rupaiņš 1944). Plašāk pazīstams ir A. Jūrdžs. Trimdas latgalieši izdod monogrāfiju „Andryvs Jūrdžs” (1984), 1989. gadā nāk klajā Alekseja Apīņa, Ināras Klekeres un Lilijas Limanes „Rakstītājs no Nautrēniem”, kura „Myužeygays kalinders” (1999) tiek izdots atsevišķā grāmatā ar Annas Stafeckas komentāriem. Bibliogrāfs un literatūrvēsturnieks A. Apīnis pētījumā par latviešu rokraksta literatūru 18. un 19. gs. „Neprasot atļauju” nosauc vairāku zemnieku Prometeju vārdus, tostarp agrāk neminētus: Saveru Kindzuli, Augustu Stērninīku, Kazimiru Silajuoni, Ciprijanu (vai Ontonu) Kuorklinīku, Augustu Svylānu, B. Salinīku, S. Pūrmalīti, V. Leiku, J. Seili, F. Šķesteru, Izidoru Vonogu, Martu Sukrausku,² A. Jūrdžu un P. Miglinīku (Apīnis 1987:159–161). Jauni rakstītāju uzvārdi – Juoņs Lejāns, Ontons Bernāns, Juoņs Vaikuļš, Andrivs Skuteļš, Anele Šņepa, Juoņs Zeiza un (?) Spēleite – ir atrodami bibliogrāfes L. Limanes rakstā „Liegumam spītējot” (Limane 2004: 20–21). Latgales rakstītājus min arī valodniece A. Stafecka (Stafecka 2005: 66–57), aktualizējot Svilānu dzimtas veikumu. Plašāku drukas aizlieguma laika apstākļu un atsevišķu veicēju, tostarp rokraksta literatūras autoru, devuma aktualizējumu sniedz Lidija Leikuma (Лейкума 2005, 245–248). Par saistošiem atradumiem Spiergu ģimenes arhīvā ziņo Ilze Spera (2008, 32–33) u. tml.

Drukas aizlieguma laika rakstu pētnieki uzsver, ka ir gandrīz neiespējami noteikt rokraksta autoru, jo teksts reti kad tika parakstīts (dažkārt pārrakstītājs tomēr ir parakstījies, sk. Brežgo 1944: 167). Darbu varēja piedēvēt arī grāmatas īpašniekam, jo atzīme par īpašumu varēja tikt pieņemta par autorības pierādījumu, kā tas ir bijis ar J. Seili (Apīnis 1987: 160).

Aktuāls ir arī jautājums par pārrakstīto materiālu. Zemnieku Prometeja A. Jūrdža daiļrade ir izpētīta vispamatīgāk, bet attiecībā uz garīgajiem tekstiem ir jūtama nezināšana vai arī neieinteresētība to oriģinālu meklēšanā. Tā daudzkārt tautas dziesminieki tiek slavēti par precīzāku izteiksmi un spraigāku sižetu, šīs kvalitātes it kā pretstatot garīgajām dziesmām, kaut parasti ir secināms, ka teksts rokrakstā ir pārrakstīts tulkojums no kādas katoļu lūgšanu un dziesmu grāmatas. Tā A. Apīņa minētā „Dzīsmē ab pīdzimšonu kunga Jezu Krista” (Apīnis 1987: 166) ir poļu Ziemassvētku kolendas „W dzień Bożego narodzenia”³ tulkojums. Nepazīstot garīgo

¹ Par viņu sk. Latkovskis, D. Vincents Leiko (1810.–1918. g.). Pirmais grāmatu pārrakstītājs, sējējs un izplatītājs. *Latgales Vēstnesis*, 55. 20.05.1938. 3–4.

² Marta Sukarevska.

³ *Pastoralki i kolędy z melodyjami czyli piosnki wesole ludu w czasie świąt Bożego Narodzenia po domach śpiewane a przez X. M. M. M. zebrane.* Kraków: w drukarni Stanisława Gieszkowskiego, 1843. 192–193.

literatūru, ir grūti vērtēt rakstītāju radošuma pakāpi un rokraksta teksta oriģinalitāti.

Pievilcīga šķiet O. Rupaiņa doma, ka drukas aizlieguma laikā gandrīz katrā draudzē bija zināmi grāmatnieki, kam piederēja grāmatas rokrakstā (1944: 193), ticama ir arī Latgales vēsturnieka Boļeslava Brežgo atziņa – *Gondreiz kotrā Latgolas draudzē dzērd par grōmotu pōrraksteitōjim* (1944: 163).

Kopš latīņu burtu drukas aizlieguma atcelšanas ir pagājuši 110 gadi, bet arī mūsdienās ir iespējams atrast līdz šim nezināmus nepazīstamu autoru tekstus, pat veselām burtnīcām, kas ļauj ieskatīties senču gara pasaulē. Dažus autorus ir izdevies identificēt, uzzināt par viņiem ko vairāk. Šoreiz rakstā – tuvāk par trim mazpazīstamiem drukas aizlieguma laika pārrakstītājiem.

Kaņepīnis⁴ raksteituojs

20 bezlīniju lapušu burtnīcā četras dziesmas ir pārrakstījis kāds izbijis karavīrs *Jezups Juoņa dāls Veituls no Bolvu kontora⁵ Bērzu draudzes Kaņepīnes cīma*.⁶ Par to vēstī ieraksts 74 *gobolu* garās dziesmas „Dzismie ap muku kunga Jezu Chrysta” beigās (Veituls 1878: 15). Tur atrodam arī precīzu datējumu – teksts ir rakstīts 1878. gada marta 17. dienā. Šajā dziesmā varam saskatīt vairāku (vismaz divu) gavēņa laika dziesmu kopsavilkumu. Sižets šķiet aizgūts no 64 pantus garās dziesmas „Brifmi iraudzieju”, kas pirmoreiz Latgales latvietim ir nodrukāta 1801. gadā garīgo dziesmu krājumā „Dzismies Swatas”,⁷ vēlāk tā ir atrodama arī izdevumā „Pilniejga gromata ģyugszonu”.⁸ Veitulu Jezupa pierakstītās dziesmas refrēns *Atey Jezu, Atey Jezu, Atey Jezu O! prica. / Miloju tiewi sirds wysa*, kas mazliet mainās dziesmas turpmākajā tekstā, atbilst dziesmas „Ach muns Jezu kay Ogroycā”⁹ tekstam. Savukārt „Dzismie ap muku kunga Jezu Chrysta” ir emocionāls vēstījums par sāpīgajām Kunga ciešanām, kurās dalās arī pats autors. Tajā nav novērotāju – skatītāju no malas, ir tikai viena vēlēšanās – patiesi (*nu sirds*) atgriezties pie sava Kunga un Dieva, atsakoties no visa, kas kavē šajā ceļā.

Pirmā dziesma liek iet līdzī Jēzum viņa krusta ceļā, bet otrajā – „Pazamud cyłwaks” (Veituls 1878: 16) – tiek akcentēta cilvēka atgriešanās. Dziesmas līdzinieci ir „Dzismie aba pasymuszona cyłwaka nu grakim”.¹⁰

Veitulu Jezupa burtnīcā ir pierakstītas arī divas Ziemassvētku dziesmas: „Pasokat miļi Ganini” (Veituls 1878: 17–18) un „Pestitoys dzyma” (Veituls 1878: 19–20).

⁴ Šodien Kaņepīne ir Kaņepiēne – apdzīvota vieta Rugāju novadā.

⁵ Iespējams, *kontors* ir domāts adreses nozīmē – kā pasta nodaļa.

⁶ Par dziesmām un to autoru sk. Māsa Klāra PIJ. Drukā aizlieguma laika baznīcas dziesmas rokrakstā. Veitulu Jezupa burtnīca (1878). *Katoļu kalendārs 2014*. Katoļu Baznīcas Vēstnesis. 2013. 119–125.

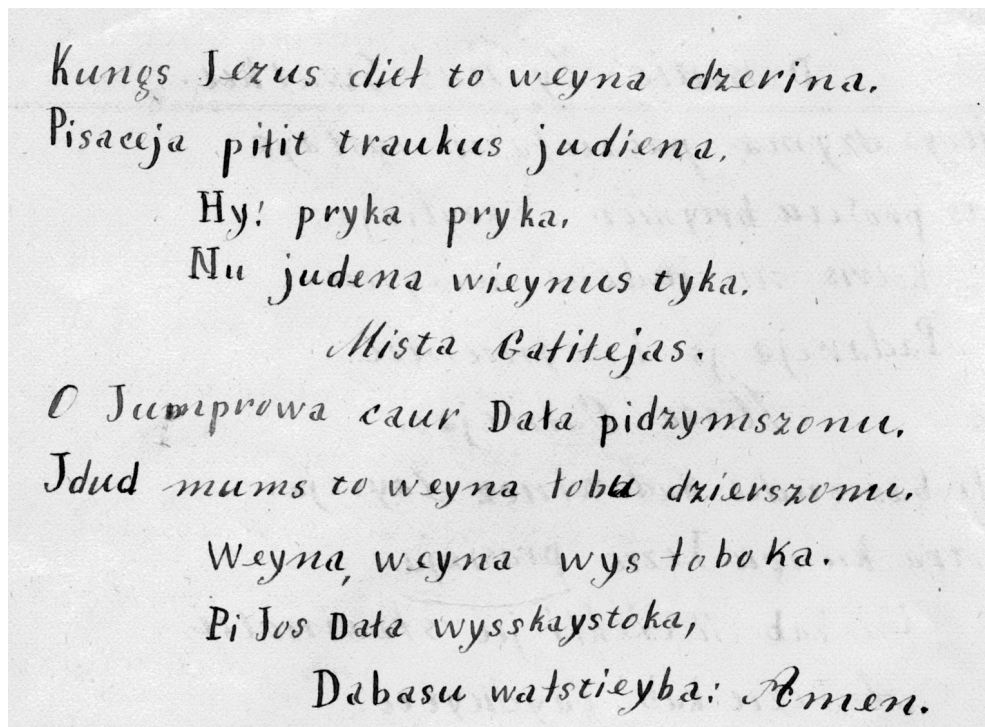
⁷ *Dzismies Swatas uz guda Diwa Kunga, Jumpr. Maryas un Diwa swātu izdrukowotas Połockā, pi Baznickungu Jezuitu 1801 godā*. 28–39.

⁸ *Pilniejga gromata ģyugszonu uz guda Diwa Kunga ikszan Tryjadibas winiga, wysu swatokas Jumprawas Maryas un Diwa swatu*. Wilna: Noma taysieszonas gromatu A. Dworca. 1857. [kontrafakcijas izdevums, visticamāk, 1882. vai 1883. g.]. 298.

⁹ *Dzismies Swatas*. 39–40.

¹⁰ *Pilniejga gromata ģyugszonu*. 789–790.

Pirmā ir kāda poļu dziesmas „Powiedzcie, pasterze mili” (no „Symfonie anielskie”¹¹ („Eņģeļu simfonijas”), 1631) varianta tulkojums. Veitulu Jezupa pierakstītajā tekstā ir pazudis viss liekais un rotaļīgais, kas varētu novērst uzmanību no Bērna dzimšanas. Teksts saskan ar A. Jūrdža rakstīto.¹² Interesanta ir dziesma par pirmo Jēzus paveikto brīnumu – ūdens pārvēršanu vīnā kāzās Kānā; dziesma ilgu laiku ir dziedāta arī kāzās Latgalē.

1. attēls. *Veitulu Jezupa rokraksts*
 Picture 1: *Veitulu Jezups' handwriting*

Poļu dziesmas „Mesjasz przyszedł na świat prawdziwy” („W Kanie Galilejskiej”) tulkojums latgaliski pirmoreiz ir lasāms grāmatā „Eysas ļuugszonas un dzismies”¹³ (1824). Abu šo Ziemassvēku dziesmu nav lielajā izdevumā „Pilniejga gromata ļuugszonu”. Neviena no Veitulu Jezupa burtnīciņas dziesmām nav oriģināldarbs, un ir grūti noteikt to sacerētāju. Vairums katolisko dziesmu ir internacionālas. Ne tikai Veitulu Jezupa rakstītajā, arī citu pārrakstītajū reliģiskajās dziesmās ir velti meklēt

¹¹ Dachnowski, J. K. *Symfonie anielskie (1631)*. Wyd. A. Brodnicki. Kraków: nakładem Akademii Umiejętności. 1913. 38–41.

¹² A. Jūrdža fonds LNB Reto grāmatu un rokrakstu nodaļā, RX2, 1, 29.

¹³ *Eysas ļuugszonas un dzismies diel pazytkā katalikus Nu Polskas uz Latyusku meli porļyktas un parakstieytas diel cinieyszonas Swatus Diwa. uz leloku Diwam gudu*. Polockā, spidarni Baznieyckungu Pijaru. 1824. 14.

oriģinālsacerējumus, jo Dieva dziesmas *beja par cīneigom, lai tās profanizeitu ar vīnkōršim pakaļdaryņōjumim* (Bukšs 1955: 161).

Tekstu „Pasokat, mili ganini” vēlāk par savējo tika uzdevis baznīckungs Pīters Apšiniķs grāmatiņā „Zimas Swatku dzismes” (1924: 13–15), tā pārdrūkāta arī viņa „Rokstu krojuma” 1. daļā „Gorigos dzismas” (1929: 20–22). Nav laimējies atrast vēlreiz nodrukātu otru Veitulu Jezupa pierakstīto dziesmu ar priekā dzirkstošo *Hei! prika, prika, prika! Nu iudinia weins tyka mista Galileja*. Iespējams, tā ir šķitusi pārāk pasaulīga.

Šā raksta uzdevums nav atklāt daudzās pareizrakstības kļūdas vai nekoncekvences, kas ir atrodamas Veitulu Jezupa burtnīcā. Pārrakstītājs ir apmeklējis cara laika tautskolu (*народное училище*), kur mācījies kirilicu. Latīņu burti ir apgūti pašmācības ceļā. Šķiet, atsevišķi dziesmas fragmenti viņa burtnīcā tiek pārstāstīti pēc atmiņas, nevis pārrakstīti no kāda parauga. Šā jautājuma noskaidrošanai ir nepieciešama iedziļināšanās citu pārrakstītāju darbos.

Nav neiespējami arī, ka ir bijusi pazīstama kāda pamattekstu grāmata, kuru pārrakstītāji ir variējuši (Apinis 1987: 164). Pamattekstu pārrakstītāji varbūt būs bijuši katoļu mācītāji, bet pārrakstītāji (tekstu pavairotāji) – zemnieki. Uz šādām domām vedina arī poļu katoliskā prese: *Daudzi latvieši, kas vispār nemācēja rakstīt, izgudroja diezgan oriģinālu rakstīšanas veidu. Brīvajos brīžos zīmējot burtiņus, bet pēc tam arī teikumus pēc grāmatās drukāto parauga, iepraktizējās tiktāl, ka varēja to izmantot paši priekš sevis, pārrakstot jaunas lūgšanas un dziesmas, kuras labprāt piegādāja priesteri, bet daži priesteri paši tās pārrakstīja drukātajam tekstam līdzīgā rokrakstā (jo parasto rakstu vajadzētu vispirms mācīties lasīt)* (W. K. 1879: 281).

Par izbijušo karavīru, kurš raksta reliģiskus tekstus, būdams 33 gadus vecs, biogrāfiskas ziņas ir atrodamas Viskrievijas tautas skaitīšanas datos. J. Veituls ir dzimis 1845. gadā. 1897. gada tautskaites laikā viņam ir 52 gadi, viņš ir precējies ar Annu, audzina sešus bērnus.¹⁴ Miršanas gadu pagaidām nav izdevies noskaidrot. Ar viņa mazmazdēla vēstures skolotāja Ivara Vītola palīdzību ir gūts ieskats Kaņepīnes Veitulu dzīvē: *Cik tiku dzirdējis no sava tēva, kurš ir Kazimira [Jezupa dēla] dēls, tad Jezups ir bijis galdnieks, kurš amata prasmes ir nodevis savam dēlam Jānim. Iespējams, ka tieši viņš ir pielicis savu roku Kaņepīenes krusta radīšanā, kurš vēl šobrīd ir apskatāms Kaņepīenes ciema vecajā centrā, kur Kaņepīenes kalna dienvidu nogāzē atradās triju brāļu Veitulu – Ontona, Pītera un Jezupa – mājas. Diemžēl Jezupa mājas vairs nav, jo viņa dēla Jāņa pēcnācēji jau sen ir atstājuši dzimto sētu, to un zemi pārdevuši ienācējam jaunsaimniekam Ančam, kurš dzīvojamajā ēkā ierīkoja aitu kūti un vēlāk vispār ēku nojauca, bet šis tas ir saglabājies no dārza kokiem.*

Jezupa rīcībā ir bijuši apmēram 22 ha zemes, kas vēlāk sadalīta Latvijas agrārās reformas laikā starp trim brāļiem: Jānim – senču mājas un zeme 6 ha, Kazimiram – 9 ha, Pēterim – 7 ha. Zeme tika iegūta Stolipina agrārās reformas laikā, nopirkta no Balvu muižas. Kaņepīenes ciems ir veidojies pēc zemnieku brīvīšanas 1861. gadā.

¹⁴ <http://www.lvva-raduraksti.lv/lv/menu/lv/12/ig/12/ie/5008/book/29560.html>, sk. 27.12.2014.

Sākumā esot bijuši trīs ienācēji, no kuriem ir izveidojušās Kaņepienes ciema trīs dzimtas: Briežu, Sējānu un Veitulu dzimta. Uzvārdus šie cilvēki esot ieguvuši no Balvu muižnieka, kurš uzvārdu „Veituls” ir piešķīris saimniekam, kas dzīvojis Kaņepienes kalna nogāzē un pie kura mājas ir auguši vītoli. [...] Zemi no muižas iegādājās apmēram tik daudz, cik var apstrādāt. Vēlāk, dzimtai paplašinoties, zeme tika sadalīta sīkpašumos. Galvenā nodarbošanās bija zemes kopšana un tradicionālais zemnieku dzīvesveids.

Jā, Jezups tiešām ir pratis lasīt un rakstīt. Cik zinu, pats ir mācījis šīs iemaņas saviem bērniem. Ar to viņi ir atšķīrušies no pārējiem Kaņepienes iedzīvotājiem. Kur tieši Jezups varētu būt mācījies, ir grūti spriest, jo pirmā skola Ludzas apriņķī tika atvērta Balvos 1863. gadā, tad tur esot mācījušies 13 zēni. Iespējams, ka to vidū varētu būt arī Jezups, kuram tad bija 18 gadi.¹⁵

Pēc skolotāja I. Vītola norādēm izdevās sameklēt J. Veitula kapavietu no Kaņepīnes netāļajos Upetnieku katoļu kapos.

2. attēls. *Veitulu Jezupa kaps*
Picture 2: *Veitulu Jezups' grave*

Ir saglabājies masīvs dzelzs krusts uz betona pamatnes. Gribas cerēt, ka reiz tur atradīs vietu uzraksts „Veitulu Jezups (1845–?), drukys aizlīguma laika raksteituojs”, un arī viņa miršanas gads būs noskaidrots. Kad kādā briedīgā jūlija dienā aiz putekļu mākoņiem atklājas dzidrie debeši, kad ir izstaigāts Kaņepīnes kalns un brīdi pabūts pie vecā ciema krusta, kļūst skaidrāks, kāpēc izbijis karavīrs – prasmīgs galdnieks un zemnieks – pārraksta Dieva dziesmas. Apjausto patiesību, ka kungs pār karu un mieru, ka darba un zemes auglības devējs ir Dievs, viņš droši vien vēlas izteikt arī citiem. Kā sapratis un mācējis, tā arī uzrakstījis...

¹⁵ Izmantoti autores un I. Vītola 2013. gada sarakstes fragmenti.

Cjocis Anis ieraksti Taunagas muižas rēķinu grāmatā

No Dricānu muižas netālajā Dzeņagolā ir dzīvojuši viena no pirmajām zināmajām drukas aizlieguma laika sievietēm rakstītājām. Laizānu Anna, vēlāk saukta par *cjoci Ani*, ir dzimusi 1873. gada 14. aprīlī (pēc vecā stila)¹⁶ Kazimira un Iļžas ģimenē, kurā bez viņas auga vēl septiņi bērni.¹⁷ 1897. gada Viskrievijas tautskaites dati liecina, ka Anna mājās ir apguvusi lasītprasmi un rakstītprasmi latviešu valodā.¹⁸ Viņa ir runājusi arī poļu un krievu valodā (Trūps 1965: 108 =Laizāne 2000: 315). 19. gs. beigās Anna kalpo Taunagas muižā, kur papildus šūšanai iemācās arī iesiet grāmatas.¹⁹ Tieši pēdējā prasme viņai nodrošina vietu drukas aizlieguma laika rakstītāju plejādē – pāršujot nolietotās lūgšanu grāmatas, Anna pati ir pārrakstījusi trūkstošās vai sabojātās lapas (Trūps 1965: 110 =Laizāne 2000: 319).

3. attēls. *Cjocē Ane J. Trūpa zīmējums*
Picture 3: *Aunt Ane in J. Trūps' drawing*

Cjocis Anis pieraksti ir saglabājušies Taunagas baroneses dāvinātajā vecajā muižas rēķinu grāmatā. Tajā ar *Anis* roku ir rakstīts gan padoms grāmatu iesiešanā, kas sākas ar *gromotu samikt stipri* ‘grāmatu stipri saspiesi’, ir arī atzīme, ka *prancam panimta nawda*, proti, ‘no Franča ir saņemta nauda’. Interesentiem saistošas varētu būt ārstniecības receptes, sākot ar sukotas (garā klepus) izārstēšanu un beidzot ar – *nu ontona guns gus gRauli sakaltitu [poliskās grafēmas l diakritiskā zīme abos vārdos rakstīta ačgārni – S. K.] dut dzert*, kas nozīmē, ka attiecīgā gadījumā (kas domāts ar *ontona guni*, skaidrs netop) kā ārstniecības līdzeklis ir jālieto govs mēsli. Turpat, līdzās norādei par vēderkaites ārstēšanu, ir atrodams arī kāds garīgāks teksts: *Jywra iz to Jywrys wyda/ Stow golc Apsaks Ar/ boltu pologu ti stow/ pac diws yi Jumprowa marya/ Ar miligu Dału sowu/ Jumprowa marya stow tu ta klot/ Ar miligu Dału Sowu*, kas acīmredzot ir jāsaprot šādi: ‘Jūrā, pašā jūras vidū, stāv aplkātš galds,

¹⁶ Ieraksts Nr. 41 Dricānu Romas katoļu draudzes 1873. gadā dzimušo metriku grāmatā.

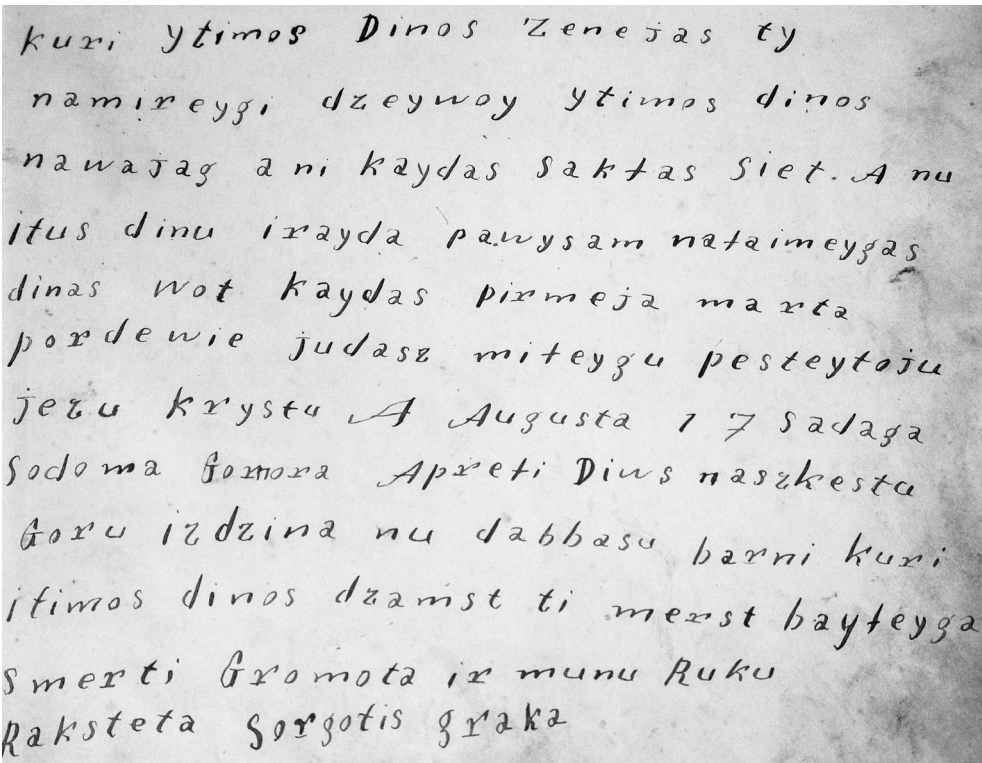
¹⁷ Plašāk par Dzeņagola Laizāniem, īpaši par *cjocis Anis* kolorīto personību sk. Laizāne, S. Čiotka Ane. *Tāvu zemes kalendārs 2001*. 313–319.

¹⁸ <http://www.lvva-raduraksti.lv/lv/menu/lv/12/ig/12/ie/5123/book/29782.html>, sk. 27.12.2014.

¹⁹ J. Trūpa raksta 108. lpp. ir minēta Dricānu muiža.

ar baltu palagu aplāts, tur stāv pats Dievs un Jumprava Marija ar savu mīļo Dēlu'. Tekstu noslēdzošais *wordi wadara motis* liek domāt, ka šos vārdus pret vēdera sāpēm ir skaitījusi Annas māte Iļza. Tie ir buramvārdi, kas ir raksturīgi *čaravuošonai* (buršanai), ko neatlaidīgi apkaroja Dricānu barona Gustava Manteifeļa kalendāri.

Garākie *cjocis Anis* ieraksti attiecas uz 42 dienām, kurās dzimušais cilvēks nevar būt laimīgs. Dažu datumu *nelaimīgums* tiek skaidrots pavisam konkrēti: 1. martā Jūdass tika pārdevis Jēzu Kristu; 17. augustā esot nodegusi Sodoma un Gomora; aprīlī (datumi netiek minēti) Dievs esot izdzinis nešķīsto garu no debesīm. *Cjocis Anis* pierakstā ir jaušama zemnieciska gudrība, tiek atgādināts, ka šajās dienās neko nevajag ne sēt, ne stādīt.

kuri ytimos Dinos Zenejas ty
 namireygi dzeywoy ytimos dinos
 nauwajag a ni kaydas saktas siet. A nu
 itus dinu irayda pawysam nataimeygas
 dinas wot kaydas pirmēja marta
 pordewie judasz miteygu pesteytoju
 Jezu krystu A Augusta 17 sadaga
 sodoma Gomora Aprēti Dins naszkesta
 Goru izdzina nu dabbasu barni kuri
 itimos dinos dzamst ti merst bayteyga
 smerti Gromota iz munu Ruku
 Raksteta sorgotis graka

4. attēls. *Fragments no cjocis Anis rakstītā*

Picture 4: *Excerpt from aunt Ane's manuscript*

42 nelaimīgās dienas varam atrast arī šodien daudzos ar astroloģiju un ezoteriku saistītos interneta portālos,²⁰ tikai tur velti ko par sēšanas un augšanas lietām meklēt. Un, protams, datumi atšķiras no Taunagas muižas grāmatā minētajiem. Katram sava nelaimīgā diena – un labi, ka visu var attaisnot ar nolemtību!

Taunagas muižas rēķinu grāmatā ietvertais nelaimīgo dienu saraksts pieder

²⁰ Sk. <http://www.astral-temple.com/lv/discussion/debesu-gramata/>, sk. 27.12.2014.

t. s. debesu grāmatu vai vēstuļu žanram. Tas nozīmē – tekstam it kā būtu dievišķa izcelsme, tas ir sūtīts no paša Dieva, pats erceņģelis Miķelis to ir nodevis cilvēkiem. Debesu vēstules ir bijušas pazīstamas jau 6. gs., arī antīkajā pasaulē ir bijis zināms kas līdzīgs (Brückner 2009: 690). Kāda cita versija vēsta, ka debesu grāmata ir atrasta uz Pestītāja kapa un pats Kārlis Lielais to atvedis uz Eiropu (Misiņš 1922: 17). Bibliofils Jānis Misiņš nosauc trīs debesu grāmatas sastāvdaļas: *Titulī ziņots, kur debesu grāmata oriģinālā atrodās un pēc tam dažādas „dievišķīgas” pavēles, kuras var pielīdzināt Mozus bauslībai; otrā nodalījumā nelaimīgās dienas, un trešajā ziņas par 12 jūdu ciltīm, ko katra Jēzum Kristus ļaunu darījusi un kāds sods viņām tādēļ jācieš* (1922: 17).

Cjocis Anis nelaimīgo dienu prologs ir viena debesu grāmatas daļa. Tā beidzas ar teikumu *Gromota ir munu Ruku Raksteta*. Ar to acīmredzot ir domātas Dieva rokas, jo tādas debesu vēstules diktējot pats Dievs. Teksta otrajā daļā ir piekodināts svētdienās nestrādāt un pavadīt laiku lūgšanās, lai reiz nokļūtu debesu valstībā. Ir arī jānožēlo grēki. Īpaši tiek piesacīts: *Nazasmeyt cyts cytam paleydzit nabogim* (Cjoce Ane).

Kur *cjoce Ane* ir ņēmusi šos tekstus? Ja pieņemam, ka debesu grāmatas ir bijušas pazīstamas norakstos jau 18. gs. beigās Kurzemē un Vidzemē (Misiņš 1922: 17), tad laikam jau no vidzemniekiem tās izplatījās tālāk. *Cjocis Anis* Dzeņagols ir samērā tuvu avotos plaši daudzīnātajai Aiviekstes vai Pededzes valodu un ticību robežai. Skaidrs gan ir arī tas, ka ļaužu māņticībai robežu nav... Iespējams, debesu grāmatu ienākšanu Latgalē ir veicinājusi pārnovadu prese, kur šāda žanra grāmatiņas sāka apkarot 19. gs. sākumā (Straubergs 1938: 157–158).

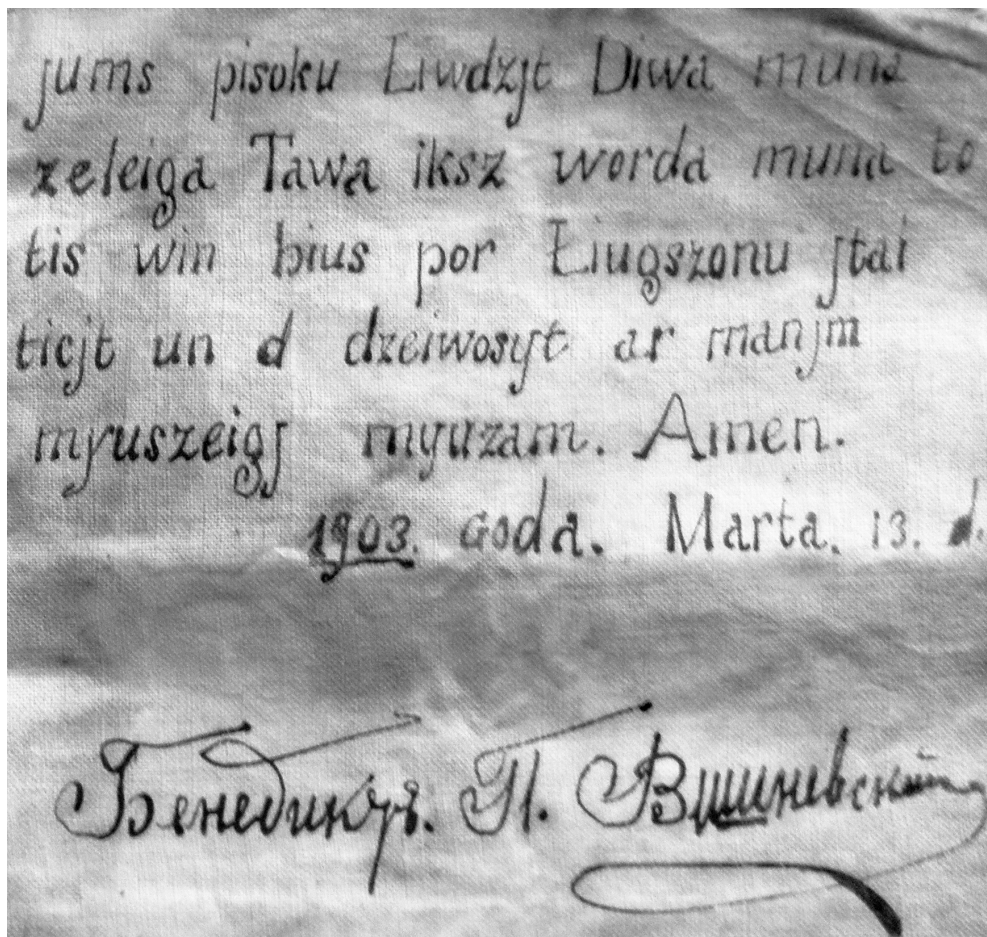
Debesu vēstules bija jāizplata tālāk. *Cjocis Anis* ieraksti Taunagas muižas grāmatā ir bijuši paredzēti tikai viņas privātai lietošanai, bet nav iespējams noskaidrot, vai viņa tos ir pārrakstījusi citiem un cik eksemplāros. Par to mudina domāt debesu vēstules tekstā atrodamās rindas: *Kas itu gromotu pi siewis tureys i turēdams utram rakstieyt dus kurs namocieys tam piraksteys to graki byus atlaysty. [..] A napiraksties tam sata nabyus ni kaydas laymies* (Cjoce Ane). Un kāpēc lai tam neticētu, jo šī *gromota sorgoy nu wysssu ļauna daretoju nu zagliu i Razboiniku i nu wysaydu gryutumum bayles nu szablim inaydniku Ruku* (Cjoce Ane).

Līdzīga grāmata atrodas Atašienē. Abas salīdzinot, atklājas, ka *cjocis Anis* rakstītajā tekstā nav patētiskā ievada, nav pieminēta Roma, nav apsolītas 100 dienu atlaidas.

Cjocis Anis grāmata atrodas Laizānu dzimtas īpašumā vēl šobaltdien.

Atašienes grāmata

1903. gada marta 13. dienā Benedikts Pītera dēls Višņevskis rūpīgi parakstās kādā zīda auduma grāmatiņā.

5. attēls. *B. Višņevska paraksts*

Picture 5: *B. Višņevskis' signature*

Viņš ir pabeidzis pārrakstīt grāmatu, kas ir atrasta Romā uz Svētajam Miķelim eceņģelim veltītā altāra; tā ir bijusi rakstīta zelta burtiem. Kungs Jēzus Kristus, dzīvā Dieva Dēls, tajā piesaka ļaudīm svētīt svētdienu: *Pisoku jums kab timos dinas Diwa, liwgtumet por jiwsu labdareitojim dudīt uz ubogu*²¹ (Višņevskis 1903: 2).²² Ļaudīm tiek piesacīts dzīvot labi un godīgi, *bo tagat wairok naticejbas lodeszonas*

²¹ Domātas dāvanas ubagiem.

²² Grāmatā lappuses nav numurētas, raksta autore tās norāda, skaitot pēc kārtas.

na kaj lobuma storp jums (Višņevskis 1903: 2). Ja ļaudis nedzīvos krietni, Kungs apsola viņus *struopēt ar krusu ar gunj ar weij ar zibinim jnaidnjkym un wissaydom slimejbom. [...] gunc kris nu dabasu uz jums kotri pelneyat pazuszonu* (Višņevskis 1903: 2–3). Lielākais piedraudējums, šķiet, ir apsolījums, ka no elles atskries melns putns, kurš skriedams ļaudis dzīvus norīs (Višņevskis 1903: 4).

Dievišķīgās pavēles, kuras debesu grāmatās saskatīja J. Misiņš, acīmredzot varētu būt tālākajā tekstā atgādinātie kristīgā cilvēka pienākumi, kas ir ierakstīti baušļos: nepatiesi nezvērēt, tēvu un māti *szanawot*²³ un klausīt. Tiek minēti arī žēlsirdības darbi – *naproteigus pawujceit*,²⁴ *nuszny m paleidzet ar towu bedneibu*²⁵ u. c. Tie atšķiras no *cjocis Anis* rakstītajā tekstā minētajiem. Varētu sacīt, ka auduma grāmatiņa atgādina vienkāršas ticības patiesības, bet tās tālākā daļa draud pat ar elles liesmu piesacījumu un nolādēšanu, ja cilvēki šai grāmatai neticēs un nedos to lasīt citiem. Savukārt – ja dos lasīt citiem un pārrakstīs, ir gaidāma grēku atlaišana (Višņevskis 1903: 6). Seko taustāmu labumu apsolījums, proti, grāmatiņa apturēs pārkoņus un viesuļus, būs satiecība mājās, veiksmīgi noritēs dzemdības, skādi nenodarīs arī negaiss, uguns un *wajdi*²⁶ (Višņevskis 1903: 7). Salīdzinot ar *cjocis Anis* rakstīto, apsolījumu loks Višņevskim ir plašāks.

Jau 1822. gadā „Latviešu Avīzes” rakstīja, ka sākumā grāmatiņa dod labas mācības, bet draudi un pat nolādēšana nesaskan ar Dieva žēlsirdīgo dabu un to ir sarakstījis kāds viltus pravietis; grāmata ir saucama par melu grāmatu. Un visbeidzot: *Kas pie tādās pagāniskas māņticības turas, vai tāds negrēko pret Dievu un Jēzu Kristu?*²⁷

Gan *cjocis Anis*, gan B. Višņevska pārrakstītās grāmatiņas tekstu salīdzinot ar citu debesu grāmatu vai t. s. Magdeburgas vēstuli²⁸ vācu valodā, ir jāsecina, ka latgaliešu variants ir izaudzis no kāda šā darba tulkojuma vai, vēl precīzāk, kāda no tulkojuma variantiem. Uz to norāda tekstuālās atšķirības un jo īpaši valoda. *Cjocis Anis* pierakstā tā ir latviskāka un mazāk kļūdaina nekā Atašienes grāmatā.

Kāpēc B. Višņevskis debesu vēstuli pārraksta? Varbūt tāpēc, ka, drukas aizliegumam ieilgstot, kļuva akūts lasāmvielas trūkums? Varbūt tieši Azarastaleidzānūs trūka grāmatu, kaut lasītāju bija gana? Visticamāk, ļaudīm, tekstā redzot Dieva un Jaunavas Marijas vārdu, pat prātā neienāca, ka grāmatiņa sludina māņticību. B. Višņevskis to varētu būt rakstījis arī pēc kaimiņu lūguma.

Interesanti, ka vēl 20. gs. 30. gados „Jēkabpils Vēstnesis” satraucas, ka Biržos vai katram ir sava debesu grāmata, kuru dodot viens otram norakstīt.²⁹ Arī Latgales garīgajā rakstniecībā tā ir iezagusies. Drukātā veidā tā nevarēja būt izdota, jo garīgajām grāmatām tika dota kāda augstāka garīdznieka atļauja – *imprimatur*. Rokraksta literatūrai tādu nevajadzēja. Cik plaši šādas grāmatas bija zināmas

²³ ‘Godā turēt = cienīt’.

²⁴ ‘Pamācīt nemācītos’.

²⁵ ‘Pēc iespējas palīdzēt tiem, kuri ir grūtībās, pat ja pats nav bagāts’.

²⁶ ‘Kari’.

²⁷ *Latviešu Avīzes*, 37. 14.09.1822. 1.

²⁸ Ein Brief so von Gott felbft gefchrieben und zu Magdeburg niedergelassen ist. 1873.

²⁹ „Svēta debess grāmata”. *Jēkabpils Vēstnesis*, 22. 02.06.1932.

Latgalē, pagaidām grūti teikt.

Rakstītāja paraksts kirilicā ir liecība, ka B. Višņevskis ir mācījies tautskolā un lasīšanu, rakstīšanu latviešu valodā latīņu burtiem visdrīzāk apguvis ārpus skolas. 1897. gada Viskrievijas tautskaites dati precizē dažus viņa biogrāfijas faktus. B. Višņevskis ir dzimis 1871. gadā. Vecāki – Pīters un Īva. Līdzīgi Benediktam tautskolu ir apmeklējuši viņa brāļi – Ludvigs, kurš 1897. gadā strādā par lakeju Pēterburgā, un par Benediktu deviņus gadus jaunākais brālis Juoņs. Ģimenē vēl ir māsa Marija jeb Mase (*Мася*), kura, tāpat kā vecāki, neprot lasīt. Višņevski dzīvoja Azarastaleidzānūs, kas atradās Stirnienes pagastā, bet iekļāvās Atašienes lauku biedrībā (*сельское общество*).³⁰ Presē varam atrast arī ziņas, ka 1927. gadā B. Višņevskis nostiprina tiesības uz nekustamo īpašumu „Kaliksavas viensētā” 41,106 ha platībā, kas agrāk piederējis Kalikstam Kulikam.³¹ 1943. gadā laikrakstā „Tēvija” ir lasāms, ka 2. decembrī Kaliksavas māju saimnieks B. Višņevskis ir aizgājis mūžībā.³² Viņš ir izvadīts pēdējā gaitā 9. decembrī no Atašienes baznīcas,

apbedīts draudzes kapos pie tās. Netālu no priestera Onufrija Pujata atdusas vietas, aiz kapu krusta, ir atrodams Benedikta un viņa sievas Ievas kaps, par ko liecina brūngans granīta piemineklis, kura uzrakstu izlasīt izdodas ar pūlēm. Višņevsku atdusas vietu raksta autorei palīdzēja atrast Jaungada dienā Atašienes kapsētā nejauši satiktā sieviete, kura atcerējās, cik košas bija apses un egļu zaļums, kad tēvs viņu vedis uz Benuža mežu rudenī sēnēs. Par rakstītāju Benediktu viņa nezināja neko, bet mežu un krāšņās verandiņas šobrīd pamestajās mājās atcerējās.

6. attēls. *Benedikts Višņevskis ar sievu Ievu Kaliksavas mājās*

Picture 6: *Benedikts Višņevskis with his wife Iva Kaliksava at their home*

³⁰ <http://www.lvva-raduraksti.lv/lv/menu/lv/12/ig/12/ie/5133/book/29797.html>

³¹ *Valdības Vēstnesis*, 213. 23.09.1927.

³² *Tēvija*, 287. 07.12.1943.

Benedikta un Ievas (dzim. Janovskas) saimē ir bijuši vairāki bērni: Leons, Pēteris, Helēna un Jūlija.³³ Helēnas, kura bēgļu gaitās nokļuva Amerikā, mazmazdēls ir Čikāgas literārās kopas vadītājs Uģis Sprūdžs.³⁴

Interesanti, ka ar *Atašīnes gruomotu* tautā saistās baznīckunga *Juoņa* Višņevska vārds – viņš esot bijis rakstītāja Benedikta brālis. J. Višņevskis (1861–1914), katoļu priesteris, literāts, folkloras vācējs, arī ir dzimis Stirnienes pagastā, tikai ne Azarastaleidzānūs; arī viņa dzimšanas gads nesaskan ar Benedikta brāļa *Juoņa* dzimšanu.

Ir zināms, ka te aplūkotās grāmatiņas īpašnieks ir bijis Eduards Višņevskis, kurš ir dzimis un bērnību pavadījis tajā pašā mājā, kur savulaik priesteris J. Višņevskis. Grāmatiņa ir glabāta kā ģimenes relikvija, Eduards to ņēmis līdz Otrā pasaules kara gaitās, vēlāk stāstīdams, ka tieši tā esot pasargājusi viņu no lodēm.³⁵

Sargāt ir viena no debesu grāmatas funkcijām, tā piepildās, ja tiek svētīta svētdiena, godāti vecāki, tiek justs līdzī nabagiem. Ja noteikumi netiek izpildīti, nāk karš, slimības, bads. Izpildot grāmatā pieteikto, cilvēkam tiek piedoti grēki un viņš var cerēt uz priecīgu atvairīšanos no šīs pasaules (Suter 1989: 271). Parasti šādi *visuvarēni glābēji* teksti izplatās sarežģītos vēstures apstākļos, jo īpaši karu laikā. Ir zināms, ka Pirmajā pasaules karā tādās *sargājošas* vēstules izplatījās pa visu Eiropu. Arī Otrā pasaules kara laikā tās pildīja savu sargātāja funkciju, tiek lietotas kā amuleti: *ja kāds šo vēstuli uzkārs sev kaklā, neviena lode viņu neskars* (Suter 1989: 272).

Minētā auduma grāmatiņa mūsdienās glabājas Atašienes pagasta Lindānu mājās.

Un vēl kāda spekulācija – daži ar Atašieni saistīti cilvēki uzskata, ka tādā vai citā ceļā saklausītais elles putns, kas aprīs dzīvus cilvēkus, esot atlidojis lidmašīnas izskatā un sabombardējis Atašienes dzelzceļa stacijā vilciena sastāvu. Sanāk visai mūsdienīga 1903. gada pārrakstītās grāmatiņas interpretācija. Starp citu, ir atskanējis pat ieteikums Atašienes *grāmatiņu* ieteikt UNESCO Pasaules mantojuma sarakstam...

Debesu vēstules ir tautas dievbijības un ticības, kas sajaukusies ar māņticību, apliecinājums.

Kāda vērtība ir drukas aizlieguma laika rakstītāju darbiem? Kāda vērtība ir šajā rakstā aplūkotajiem tekstiem? Tos ir grūti (pat neiespējami) vērtēt no mākslinieciskā viedokļa. Darbi atdzīvojas, kad izdodas kaut ko uzzināt par pašiem rakstītājiem. Veitulu Jezups, karavīrs – zemnieks – galdnieks, *cjoce Ane*, zemniece – dzīvesgudra sieviete, kas prot lasīt un rakstīt, B. Višņevskis, Atašienes puses zemnieks, un daudzi citi, kuru vārdi pagaidām nav nonākuši līdz mums vai paliks nezināmi, droši vien neprastu izskaidrot, kas ir drukas aizliegums, bet viņi ir liecinieki tam, ka tautā bija radusies tieksme pēc grāmatām – pēc rakstītā vārda.

³³ <http://trees.ancestry.co.uk/tree/4196425/person/-1572908417>, sk. 12.12.2014.

³⁴ Pateicos U. Sprūdža kungam par atļauju izmantot B. Višņevska fotogrāfiju.

³⁵ Pateicība E. Višņevska mazmeitai Evītai Višņevskai par ievadījumu dzimtas vēsturē.

LITERATŪRA

- Apīnis, Aleksejs (1987). Zemnieku Prometeji. *Neprasot atļauju*. Rīga: Liesma. 156–179.
- Apšiniķis, Pīters (1924). *Zimas Swatku dzismes*. Daugpiļš: Dorbs un Zinība.
- Apšiniķis, Pīters (1929). *Rokstu krojums, I. Gorigos dziesmas*. Rēzekne: Dorbs un Zinība.
- Brežgo, Boļeslavs (1944). Aizlīgums īspīst latgaļu grōmotas latiņu burtim un aizlīguma laiki Latgolā 1865.–1904. *Rokstu krōjums latgaļu drukas aizlīguma atceļšonas 40 godu atcerei*. Daugavpils: Vl. Lōča izdevnīceiba. 117–171.
- Brückner, Wolfgang (2009). Brief, III. Frömmigkeitsgeschichtlich. *Lexikon für Theologie und Kirche*. Bd. 2. Freiburg im Breisgau: Herder GmbH.
- Bukšs, Mikeļš (1955). Tautas dzīsminīku anonīmō dzeja. *Kulturvēsturiski materiali. Rokstu krōjums latgaļu drukas aizlīguma (1865–1904) atceļšonas 50 godu atcerei*. Latgaļu izdevnīceiba: Andryva Jūrdža fonda izdavums. 144–161.
- Cjoce Ane. Ieraksti Taunagas muižas grāmatā [manuskripts].
- Laizāne, Silvija (2000). Ciotka Ane. *Tāvu zemes kalendars 2001*. 313–319.
- Limane, Lilija (2004). Liegumam spītējot. *Latvijas Luterānis*. Maijs.
- Misiņš, Jānis (1922). Debesu grāmatas. *Latvju Grāmata*, 1. 16–18.
- Rupaņš, Ontons (1944). Tautas rakstnīki un grōmotu pōrraksteitōji drukas aizlīguma laikā. *Rokstu krōjums latgaļu drukas aizlīguma atceļšonas 40 godu atcerei*. Daugavpils: Vl. Lōča izdevnīceiba. 190–204.
- Sperga, Ilze (2008). Latgalīšu rokstu volūda i teksti rūkrokstā (piec Spiergu sātys arhīva materialu). *Ontona Skryndys Latgalīšu gramatikai 100. 1. storptautyskuo latgalistikys konference (Sanktpīterburga, 2008. goda 19.–20. septembris). Referatu tezis*. Sanktpīterburga: Sanktpīterburgys Vaļsts universitatis Filologejis i muokslu fakultate. 32–33.
- Stafecka, Anna (2005). Drukātā vārda liegumam par spīti. *Nomales identitātei*. Rīga: Madris. 64–77.
- Straubergs, Kārlis (1938). Vecākās liecības par „debesu grāmatām”. *Senatne un Māksla*, 1. 1. janvārī. 157–158.
- Suter, Paul (1989). Himmels- und Schutzbriefe im Baselbiet. *Schweizerisches Archiv für Volkskunde*. Band (Jahr): 85 (1989), Heft 1–2. 271–278.
- Trūps, Jōņs (1965). Kaidas latgaļu grōmotu sējējas pīmiņai. *Acta Latgalica, I*. Minhene: Latgaļu izdevnīceiba. 107–116.
- Veituls, Jezups (1878). Rūkrokstu burtneica [manuskripts].
- W. K. (1879). Z za Dźwiny. *Przełqd katolicki*, 17. 280–281.
- Лейкума, Лидия (2005). Период запрета печати в Латгалии. *Исторический путь литовской письменности. Сборник материалов конференции*. Вильнюс: Институт литовского языка. 234–259.